

В. С. Лук'янець

Космізм

КОСМІЗМ (від космо...) – загальнокультурне поняття, семантичне поле якого охоплює релігійно-філософські, художньо-естетичні та природничо-наукові течії, ідейні джерела яких закладено у філософських школах Древньої Греції. Уперше слово «космос» використав Піфагор у значенні світ. гармонії, тобто структурно-організов. тотальності [Все-світу](#), яка протистоїть хаосу. У реліг.-філос. течіях К. є невід'єм. частиною *теології*. В езо-терич. і окулт. ученнях (гностицизм, каббала, *теософія* та ін.) К. характеризує Всесвіт як складну систему, керовану невидимими надприрод. силами. Тут К. співвідноситься з астрол. уявленнями про взаємозв'язок макрокосмосу й мікрокосмосу, зоряного неба з духов. і тілес. аспектами *людини*. Саму людину при цьому розуміють як «громадянина Всесвіту», а мікрокосмос – як подобу макрокосмосу. Рос. К. – специфіч. світогляд (у ньому сполучено *язичництво, міфологію, християнство*), що протиставив себе зх. культурі.

Гол. завданням ініціатори рос. К. вбачали в примиренні традиц. цінностей старого суспільства й вимог життя прогресуючої цивілізації. Величез. вплив на рос. К. зробив М. Федоров, який вбачав завдання й глибин. зміст християнства в майбутньому воскресінні всіх померлих. «Філософія спіл. справи» М. Федорова проголошувала курс на керування небес. тілами, на оволодіння часом, на необхідність воскресіння поперед. поколінь людей (за аналогією з євангел. звісткою про воскресіння Христа). Згідно з Федоровим, таке воскресіння здійснить людина за допомогою науки, яка іде від Бога. Але ж всі відроджені за всю люд. історію люди не зможуть уміститися на одній Землі. Саме тому необхідно освоювати ін. придатні для життя планети. Звідси й ідея про освоєння космосу. У наук. контекстах К. є синонімом слову «космогонія», яке виражає теор. уявлення про народж. й еволюцію Всесвіту. Розвиток таких теор. уявлень охоплює всі наук. концепції: від концепції Канта–Лапласа до сучас. стандарт. моделей фізики елементар. часток, що враховує існування у Всесвіті темної матерії й темної енергії. Історично зміст К. визначався конкретно-часовими умовами. Оскільки в антич. культурі домінувало піфагорій.-платонічне уявлення про космос як про гігант. муз. інструмент, який, до того ж, вважали універсал. живою істотою, К. означав осмислення Всесвіту як простору небес. сфер, кожна з яких давала свій влас. тон, а всі разом – гармонію. У культурі середньовіччя К. є геоцентричним: у центрі світ. простору розміщено Землю, навколо якої обертається Сонце і

всі ін. планети. Зірки – лише облямівка геоцентр. планетар. системи.

Середньовіч. К. ґрунтується на біблій. вірі: Космос створ. Богом для людини, яка не тільки є центром світу, а єдиною метою світобудови. У кн. «De Revolutionibus Orbium Coelestium» («Про обертання небесних сфер», Нюрнберг, 1543) М. Коперника закладено основи геліоцентр. К. Для розвитку цієї концепції К. знач. внесок зробили Дж. Бруно, Г. Галілей, Й. Кеплер, Р. Декарт, І. Ньютон, І. Кант, П.-С. Лаплас. Геоцентр. і геліоцентр. концепції К. – космолог. концепції соняч. системи, а не Космосу в цілому. Коли було з'ясовано, що сонячна система – лише незначна частка універсуму розмаїтих «зоряних систем» («галактик»), з'явилися більш всеохопні концепції К. У нових версіях К. Всесвіт зображувався спочатку як «галактика», а потім і як «мегасвіт галактик» («метегалактика»). Досліджуючи мегасвіт, сучасна космофізика еволюціонуючого Всесвіту експлікує своє глобал. уявлення про нього у вигляді «космолог. принципу», який стверджує, що найближчий до нас Космос є типовим зразком для Космосу в цілому. У глобал. масштабі Космос однорідний відносно розподілу галактик у мегапросторі як за віддаленістю, так і за напрямом. Глобал. однорідність Космосу, його самоузгодженість і простоту розуміють як природні наслідки фіз. законів суперсили, яка визначила еволюцію раннього Всесвіту і наступну організацію його єдиної структури.

Від 2-ї пол. 20 ст. К. піддається кардинал. перетворенням, ініційов. відкриттям прискореного розширення далеких галактич. скупчень. Це відкриття С. Перлмуттера, Б. Шмідта й А. Рісса, відзнач. 2011 Нобелів. премією з фізики, зумовило глибоку кризу у К. Колиш. К., який ще недавно вражав красою й когнітив. міццю, що ввійшов у підручники й енциклопедії, перетворився на «руїни». З'ясувалося, що колиш. К. описував усього 5 % матеріал. субстанції, яка існує в косміч. просторі. Решта 95 % матеріал. субстанції виявлялися поза його увагою. Нова версія К. зображує світобудову так: Всесвіт – фіз. простір, заповнений трьома видами матеріал. субстанції: звичай. світловою (баріонною) речовиною (5 % усієї маси), темною матерією (20–25 %), темною енергією (70–75 % заг. маси). У такому Всесвіті левову частину матеріал. субстанції становить не світлова, а темна субстанція (темна матерія й темна енергія). Передбачається, що нинішня структура Всесвіту – інтеграл. підсумок споконвіч. протиставлення гравітації й антигравітації. Фіз. природа темної матеріал. субстанції й антигравітації поки не відома науці. З'ясування фіз. природи темної матеріал. субстанції й антигравітації – магістрал. завдання космофізики 21 ст.

Рекомендована література

1. D. Riess та ін. Observational evidence from supernovae for an accelerating universe and a cosmological constant // Astron. J. 1998. Vol. 116;

2. S. Perlmutter та ін. Measurements of Omega and Lambda from 42 high-redshift supernovae // *Astrophys. J.* 1999. Vol. 517;
3. Казютинский В. В. Проблемы типологии космизма как феномена мировой культуры // Науч. чтения памяти К. Э. Циолковского. Калуга, 2009.

Бібліографічний опис:

Космізм / В. С. Лук'янець// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-3839>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).